

Svatava Antořová

Jednota a mnohost – to je hlavní téma, jímž se zabývá trojice erudovaných autorů Joseph Grim Feinberg, Jakub Ort a Michael Hauser v knize *Politika jednoty ve světě proměn* (Filosofia, 2021). Nabízejí analýzu vznikajících nových forem politického a myšlenkového sjednocování, jak se projevují v současných teoriích lidu, v myšlení teologického hnutí „radikální ortodoxie“ a v hnutích populistických.

„Společnost, která jakýkoli sjednocující princip postrádá, upadá do takového stupně rozpadu, že to znemožňuje politické vládnutí a hrozí zhroutilí státu a jeho základních funkcí.“ Tato slova Michaela Hausera lze považovat za odpověď na případnou otázku, proč byla vlastně kniha, o níž dnes bude řeč, napsána. Druhým důvodem by mohla být i snaha zbavit nás obavy, že se na scénu opět vracejí známá politická a ideologická monstra minulosti. Podle autorů tu sice lze vypočítat jisté podobnosti s temnými fenomény 20. století, ale zároveň bychom přitom neměli zavírat oči před rozdíly, které nám napovídají, že se nejedná o pouhé opakování těchto fenoménů, ale o cosi úplně nového, pro co teprve hledáme přesné pojmenování.

Pojetí, které ještě nikdo nevyslovil

Joseph Grim Feinberg „opraňuje“ coby jednotící prvek lid. V kapitole nazvané „Návrat lidu bez společnosti“ vychází z radikálně demokratických teorií argentinského filosofa Ernesta Laclaua, jeho manželky, belgické politické teoretičky Chantal Mouffové, a francouzského filosofa Jacquese Rancière, přičemž rozlišuje dvě koncepce lidu: defenzivní a transgresivní. Koncepce defenzivní (nebo také xenofobní) staví na vytyčování hranic a odmítání možnosti spoluzítí odlišných partikularit; koncepce transgresivní naopak usiluje o překonávání těchto hranic. Obě jsou úzce spjaté s postmodernismem, ale svého skutečného významu nabývají až po jeho konci. Jinými slovy: Všichni tři výše jmenovaní sice vycházejí z rozpolcení a fragmentace, jež byly postmodernismu vlastní, ale zároveň se znovu snaží dospět k nějaké jednotě. „Mouffová píše o formování skupinové identity, o pojmu ‚my‘ proti ‚oni‘, Laclau konkretizuje demokratickou jednotu v pojmu lid.“ U Rancière je podle Feinberga „lid zpočátku nejednotný, vyloučený z jednoty stávajícího řádu. Avšak zatímco typický postmoderní diskurz by tuto nejednotu potvrzoval a případně hledal emancipační potenciál ve fragmentaci, Rancièreův lid prezentuje svou oddělenost od řádu jako východisko univerzálních nároků. [...] Lid je nejednotnost s řádem, zároveň si však nárokuje novou, kompletnější jednotu.“ Ale nemylně se – jak zdůrazňuje Mouffová, absolutní jednotu neexistuje. Je dokonce kritická i k jakémukoliv konsensu na politické úrovni, neboť ten neopouští prostor pro debatu, nesouhlas či střetávání různých názorů. Na toto téma s ní vedl rozhovor v průběhu její návštěvy Prahy, kam přijela v červnu 2019 na přednášku pořádanou IWM [Institut für die Wissenschaften vom Menschen ve Vídni, pozn. red.], FF UK a Ústavem mezinárodních vztahů, Jan Géryk; rozhovor vyšel v *Salonu* deníku *Právo* 7. 8. 2019. Prohlásila v něm mj. toto: „Plně inkluzivní konsenzus není možný. Otázka tedy zní, jak zorganizovat nesouhlas, jak žít pospolu navzdory této antagonistické dimenzi.“ Lid se obvykle formuje proti něčemu (Laclau) a jeho směřování k univerzálnosti je jen jakýmsi ideálem či předpokladem k emancipaci chápané jako stále trvající proces (Rancière).

Zajímavá, ve smyslu: méně teoretická, je pak ta část, v níž Feinberg píše o současných politických hnutích, která mají směřování k jednotě vycházející z lidu ve svém programu. A jako příklady uvádí na levici Bernieho Sanderse, Jeremyho Corbyna či řeckou Syrizu a jejich opírání se o dělnickou třídu (existuje-li dnes ještě jaká), na pravici pak Donalda Trumpa či slovenského Mariana Kotlebu. Zmiňuje také sílící volání po ochraně sociálního státu, které nabralo na hlasitosti zejména v souvislosti s koronavirovou pandemií, a souběžně s tím upozorňuje

na dvě věci: 1. že údajná ochrana sociálního státu často znamená jeho zeštíhlení (sic!); 2. že je nutné odlišit nejen levicové pojetí sociálního (Sanders) od pravcového (Trump), ale také „od nějakého nového pojetí, které zatím ještě nikdo nevyslovil“.

Přeberme funkci trhu i státu

Jakub Ort hledá jednotu jinde – ve vzájemnosti a v sociální interpretovaném teologicky. V kapitole nazvané „Jednota jako kontinuita stvoření a hierarchie ctností“ zkoumá myšlení anglického teologa Johna Milbanka, jednoho z představitelů „radikální ortodoxie“. Jedná se o směr myšlení, který vznikl

na anglických teologických fakultách ve Velké Británii a kterému právě Milbank spolu s Catherine Pickstockovou a Grahamem Wardem vtiskl jasnější podobu v roce 1998 zveřejněním manifestu *Radical Orthodoxy. A New Theology*, na němž se autorsky podílelo sedm britských a amerických anglikánů a pět katolíků.

Mám-li plynule navázat na předchozí Feinbergův text, musím začít tím, co Milbank od Mouffové odlišuje; na rozdíl od ní totiž Milbank zastává názor, že absolutní konsensus možný je. Abychom mu porozuměli i my bez teologického vzdělání, přibližuje nám Ort Milbankovy myšlenky poukazem na jeho politickou inklinaci. Ta spočívá v přihlášení se k tzv. Blue Labour, což je část britské sociální demokracie, jejíž členové prosazují jakési „tradicionalističtější verze socialismu“. Jejím protipólem jsou rudí toryové, které vede (možná poněkud překvapivě) Milbankův bývalý žák, právník Phillip Blond. Oba směry se podle Orta v mnohém shodují: Vycházejí z kritiky stavu, v jakém se současná Británie nachází (nárůst zločinnosti, recese, zadlužení, rozpad rodiny, úpadek zdravotnictví, vzestup rasismu, chudoba, ale také všudypřítomný strach, nedůvěra, deprese, bezmoc a z toho všeho plynoucí nedostatek každodenní radosti) a za který je zodpovědný trh i stát rovnou měrou, takže obojí je potřeba důrazně odmítnout. Kritiku si vyslouží nejen thatcherovská pravice, jež „zájmy státu zcela ztotožnila se zájmy trhu“, a nová levice, která nedokázala nabídnout žádnou alternativu k „boji všech proti všem“, ale i tolik opěvovaný sociální stát, neboť jeho opatření v podstatě oslabila „tradiční komunitu, spolky a organizace sdružující dělnickou třídu“. A jakou alternativu nabízejí konzervativní socialisté, potažmo Milbank? Specifickou občanskou společností, která by nebyla jen doplňkem trhu a státu, ale přebrala by jejich funkci. Důležitou roli by v tom hrála rodina, církev (pochopitelně), místní spolky a družstva. Konkrétněji: Ekonomika by se měla otevírat participaci komunit, sociální zodpovědnost by si měla vzít zpět od

státu společnost, místní kultura by měla mít funkci obrany „proti globálnímu kulturnímu kosmopolitismu“. K tomu ovšem společnost potřebuje onen konsensus ve Feinbergově textu nazvaný „spoluzítím“, v Ortově „integrujícím sdíleným horizontem“. Objevuje se tu však ještě jiný termín: postpolitika. Ta Milbankova je založena „na sdílené představě transcendentního a etického horizontu. Křesťanská ontologie míru, která čerpá ze spojení plurality a jednoty, jak ji reprezentuje trojčí dógma a participativní spojení transcendence, [...] dokáže nastolit harmonickou pluralitu, ze které je vyloučeno pouze to, co je násilné. Těžko ale uvěřit tomu, že křesťanská tradice má skutečně moc v reálné politické praxi uskutečnit řešení tohoto rébusu, nenásilného vyloučení násilí, které by neupadlo do nového univerzalistického útlaku“, dodává Ort.

Podobně argumentují i Milbankovi kritici, když tvrdí, že takový konsensus by pravděpodobně vedl k potlačení politické plurality „eschatologickým [eschatologie = učení o posledních věcech světa a člověka, pozn. red.] náboženským přesvědčením“.

Od liberální demokracie k metapopulismu

O jiném konsensu či jednotě píše v kapitole s názvem „Rozlomená jednota liberální demokracie“ Michael Hauser. Pracuje zde s podobnými pojmy jako ve své knize *Doba přechodu* (Filosofia, 2021), kterou jsme v této rubrice reflektovali ve *Tvaru* 17/2021 a na niž se sám v některých pasážích zmíněné kapitoly odvolává, ale novým pojmem pro konsensus (byť „konsensus“ na ústupu) je tu *borromejský uzel*. Jedná se o spojení tří kruhů, a to tak, „že žádný z nich není spojen s druhým bezprostředně, nýbrž jejich vzájemně

prospívání závisí na třetím kruhu. Jejich jednota vyžaduje, aby v nich byly zároveň všechny tři kruhy. Jakmile se jeden kruh rozlomí, uvolní se všechny tři“. Nemusíme dlouho přemýšlet, abychom pochopili, že ony tři kruhy jsou pro Hausera symbolem určitého daného propojení – liberální demokracie, neoliberalismu a postmodernismu. Toto provázání dokonce nazývá „trojjednotí“ a dodává, že k němu mohlo dojít jen v době, kdy byla společnost nucena reagovat na stejnou historickou a ekonomickou situaci. Tou dobou byla sedmdesátá a osmdesátá léta minulého století. Jakmile se situace změnila, což nutně vedlo i k proměně neoliberalismu a postmodernismu, zcela zákonitě se musela proměnit i liberální demokracie. Proměnu neoliberalismu odstartovala finanční krize v roce 2008, kdy „volný trh eticky ztroskotal“; řeč je o zachraňování mamutích bank a přenesení odpovědnosti na jednotlivce, kteří jsou vyzýváni ke „sdílené oběti“ kvůli ozdravení ekonomiky, aniž si mohou činit nárok na nějaký budoucí individuální zisk z této oběti“. Proměna postmodernismu se datuje od začátku druhého milénia a odvíjí se od vzniku roztržité společnosti, která se skládá z uzavřených komunit, konstruujících si vlastní realitu. Proměnu (rozlomení) liberální demokracie charakterizuje ústup od sjednocujících občanských a lidských práv a nástup populismu, který jejich sjednocující funkci přebírá. Pro příklady populistického sjednocení nemusíme chodit daleko. Tím nejviditelnějším je politika Vladimira Putina, který je mistrem v přepínání mezi různými kulturními kódy, díky čemuž k sobě dokáže přitáhnout přívržence i vzájemně nepřátelých bloků. Podobnou politickou strategii měl i Donald Trump – vzpomeňme na jeho nekonzistentní a zmatené výroky, jež posléze, jak poznamenává Hauser, obhajoval slovy, že jsou to jen „první příhozy v aukci, které ještě budou předmětem vyjednávání“. Nesoudržnost a prázdnota sdělení je pro tento druh populismu typická a jeho protagonisté je umějí politicky velmi dobře využívat. Mluvíme o jakémsi vyšším levelu populismu,

který Hauser nazývá *metapopulismem*. V této souvislosti nemůžeme minout jinou postavu současné politiky – Viktora Orbána. Hauser o něm píše v oddíle věnovaném křesťanství, jež právě v Maďarsku (ale i v Polsku a Bavorsku) slouží také jako určitý „plovoucí“ populistický signifikant. Orbán se na jedné straně odvolává na křesťanské hodnoty (tradiční rodina, omezování práv sexuálních menšin, antiimigrační politika, stavba zdí proti vpadu muslimů do Evropy) a na straně druhé se dohodne s tureckým prezidentem Erdoghanem, že v Budapešti umožní vznik muslimské školy financované nadací, již sponzoruje turecký stát a která bude pro změnu podporovat islámské „univerzální hodnoty“. Zajímavý kontrast k předchozímu vyštívání Sorosovy Středoevropské univerzity, vidíte? Zajímavá je ovšem i jiná věc, kterou sice Hauser nezmiňuje, ale ve svém textu ji „nakousl“ už Jakub Ort: Že totiž k Orbánovým sympatizantům patří i John Milbank. Lze tak usuzovat z Milbankova tweetu zveřejněného na stránkách <https://datalyrics.org> v článku Alexandra Faludyho nazvaném „Filosofie Orbánových křesťanských přátel“, na který v poznámce pod čarou odkazuje i Hauser.

A jak se sám autor staví k populismu a jeho sjednocující funkci? Podle něj není pouze zrcadlem liberální demokracie, jak tvrdí jiní myslitelé, ale „je to vznikající nový politický systém, který není návratem k žádnému z minulých politických systémů. Není to návrat klasického populismu ani obnovování historických pravcových či fašistických diktatur“. Hauser věří, že není zrušením či popřením liberální demokracie, nýbrž jejím přetvořením, „při němž se sladí se současným charakterem společnosti a ekonomiky“. ■

Proměnu (rozlomení) liberální demokracie charakterizuje ústup od sjednocujících občanských a lidských práv a nástup populismu, který jejich sjednocující funkci přebírá.

Joseph Grim Feinberg (1979)

je americký politolog, antropolog a filosof. Vystudoval filozofii a antropologii na Grinnell College a na Chicagské univerzitě v USA. Od roku 2013 působí jako vědecký pracovník ve Filosofickém ústavu AV ČR v Praze v Oddělení pro studium moderní české filosofie. Věnuje se teoriím autenticity, performativity a subjektivity v současném politickém i estetickém myšlení.

Jakub Ort (1989)

je teolog a aktivista. Vystudoval Evangelickou teologickou fakultu UK v Praze, připravuje pořad o náboženství a společnosti v Českém rozhlasu (relaci *Hergot!* na Rádiu Wave) a pravidelně publikuje na webu *A2Iarm*.

Michael Hauser (1972)

je filosof, překladatel a vysokoškolský pedagog. Působí na Katedře občanské výchovy a filozofie PF UK v Praze a zaměřuje se na kapitalismus a postmodernismus v éře globalizace. Je autorem řady překladů (S. Žižek, T. W. Adorno, M. Horkheimer) a filosofických knih.